

Fransen kunst op de Art Brut Biennale

Lyon, 31 januari. Thierry en ik zijn net met het vliegtuig aangekomen op het vliegveld van Lyon en rijden zuidwaarts op zoek naar interessant werk voor de Art Brut Biennale, die eind mei in Hengelo zal plaatsvinden. We zijn onderweg naar Jean Branchiard, een kunstenaar die me is aangeraden door Marianne Kooyman, oud bestuurslid van de Stadshof Collectie. Om hem te vinden in de heuvels ten noordwesten van Lyon is enig improvisatievermogen nodig. De plattelandswegen hebben geen straatnaam aanduiding, huisnummers ontbreken en het gebied dat Les Echarmeux wordt genoemd blijkt een enorme gemeente te zijn, waaronder tientallen kleine gehuchten vallen.

Daarbij staan de weilanden vol water en zijn de weggetjes modderig en zakken we meermaals met de banden diep weg op de verkeerd gekozen route.

Eindelijk treffen we Jean Branchiard. Hij staat ons op te wachten bij een rotonde waarop Napoleon fier over het landschap kijkt.

Jean Branchiard

Jean blijkt een zachte man die overal in zijn hoge, uit grote stenen opgetrokken huis, kunst heeft hangen. Zowel van hemzelf als van andere bevriende kunstenaars. Het is opvallend dat we tijdens ons driedaags bezoek niet één kunstenaar of verzamelaar tegen komen die een andere taal spreekt dan Frans, dus we moeten er weer even inkomen. Maar door de gastvrijheid - we krijgen meteen een warme bloemkoolschotel, en onze gemeenschappelijke interesse in kunst - valt er veel te communiceren.

Jean is een wijze man die duidelijk veel leest en over het leven nadenkt en zijn fantasieën en dromen gestalte geeft in de vorm van roestige vehikels die lijken op boten met wielen en zeilen, torens van Babel, een drijvend station, een ark van Noach met daarin dode kleine diertjes. Dit alles gemaakt van stukjes metaal, houtjes, touw, stukjes stof, botjes en schedeltjes, kortom alles wat hij toevallig in zijn directe leefomgeving tegenkomt of vindt tijdens wandelingen met Olive zijn hond in de nabijgelegen bossen.

In de jaren 90 begon Jean met het combineren van heel diverse materialen nadat hij verhuisde en in zijn nieuwe woning allerlei achtergebleven spullen van de vorige bewoner aantroef. Aanvankelijk knutselde hij daarmee in zijn vrije tijd speelgoed voor zijn zoon en nichtje maar dat groeide met de jaren uit tot enorme assemblages die inmiddels in verschillende musea te zien zijn. De samengestelde sculpturen laten de beschouwer dromen over het 'onderweg' zijn. Over verre reizen, over grote zeeën en hete woestijnen.

Alles is met ijzerdraad aan elkaar bevestigd, er komt geen lasapparaat, soldeerbout of lijm aan te pas. Het werk ligt achteloos hoog opgetast in de kelders onder zijn huis. Het kan blijkbaar tegen een stootje want hij sjort eraan en tovert zo heel bijzondere fragiel uitzijnde constellaties voor onze ogen.

Jean heeft gebrek aan ruimte om zijn sculpturen in elkaar te zetten en tekent daarom op dit moment veel. Het zijn verfijnde pentekeningen van het luchtruim met daarin zwevende platforms, verbonden door trapjes met daarop wonderlijke fabelwezentjes. Hoe enthousiaster we worden, hoe meer Jean ons laat zien. Zijn huis is een paradijs vol geheimzinnige schatten die hij onder bedden en kasten vandaan haalt. Doosjes van hout bestaand uit meerdere lagen die kunnen worden opgetild waarna steeds weer een nieuwe verrassing tevoorschijn komt, opgebouwd uit stukjes riet, schelpjes, lapjes, takjes en botjes. Ze doen denken aan de geheime trommeltjes waarin je als kind gevonden kostbaarheden bewaarde, maar ook wel enigszins aan de relieken kistjes zoals je die wel in kerken en middeleeuwse musea aantreft. Het is moeilijk om het werk te beschrijven maar gelukkig is het straks allemaal te zien op de Biënnale.

Florence Joly

Onze tweede stop was bij Florence Joly, een fragiele en buitengewoon aardige kunstenares die nog maar twee jaar met haar werk naar buiten treedt. Haar pentekeningen vertellen vooral haar eigen levensverhaal. Hoe ze na een gewelddadige jeugd in een kansarm gezin, uiteindelijk tien jaar heeft geworsteld met een depressie, en hoe het schilderen en tekenen haar uiteindelijk gered hebben.

Haar werk is net als zijzelf heel subtiel maar tegelijkertijd krachtig in hetgeen ze ermee wil zeggen. Daar waar in haar jeugd het vrouwelijke werd afgedaan als onvolwaardig en zwak, spelen nu in haar tekeningen juist de kracht en creativiteit van het feminiene een grote rol. Verstoep tussen een kantwerk van elegante lijnen zien we oermoeder-godinnen, beschermwezens en symbolen die staan voor verbondenheid en liefde. Florence wordt door collega's wel de kantklosster van de tekening genoemd, en terecht, want zoveel fascinerende in elkaar draaiende uiterst gedetailleerde motieven zie je maar zelden. Haar fijne motoriek zegt ze geërfd te hebben van haar moeder en grootmoeder die beiden naaister waren en ze ontdekte onlangs dat er ook diamantslijpers in haar familie voorkwamen.

Ze liet ons o.a. een serie nieuwe tekeningen zien waarin een duiker (zijzelf) allerlei onderwater avonturen meemaakt. De serie bestaat uit een 8-tal werken die beginnend in zwart wit langzaam zonniger worden en kleur krijgen.

Haar unieke werkwijze is niet onopgemerkt gebleven en de serie gaat deze zomer naar Parijs om daar getoond te worden. Maar daarvoor al zal ze te zien zijn bij ons in Nederland tijdens de Biënnale.

Oeil-Art

De hoofdaanleiding om richting Lyon te gaan was de briefwisseling en kennismaking met Jean Louis Faravel tijdens de Biënnale "Hors Normes" afgelopen september. Liesbeth Water, die een onderzoek doet naar de perceptie van Outsider Art, had Jean

Louis toevallig ontmoet tijdens een door hem georganiseerde expositie waarbij hij zijn collectie liet zien in een feestzaal aan de Franse kust.

Zijn collectie is van hoge kwaliteit en naast zijn eigen verzameldrang vertegenwoordigt hij een groot aantal kunstenaars die daartoe zelf niet in staat zijn.

Ruim 7 uur lang hebben we met hem alle werken bekeken die eventueel voor de Art Brut Biënnale in aanmerking zouden kunnen komen.

Jean Louis is van huis uit een drukker en door de artistieke van zijn vrouw kwam hij verschillende Art Brut en Art Singulier kunstenaars op het spoor. Hij vond dat ze onvoldoende gepromoot werden en ziet dat nu al 10 jaar als zijn belangrijkste taak. Het is opvallend dat de Fransen niet heel veel waarde hechten aan de achtergrond en individuele beweegredenen van de kunstenaar maar meer kijken naar het werk zelf. Tijdens de 'Hors Normes' Biënnale in Lyon was een keur aan werken van meer of minder 'buiten de norm' werkende kunstenaars te zien waarbij de kwaliteit zeer wisselend was. De echte Art Brut, de rauwe pure onnavolgbare en authentieke kunst was wel vertegenwoordigd door de collectie van de Fabuloserie uit Dicy maar verder waren er vooral kunstenaars die onder de term Art Singulier vielen. Een begrip dat moeilijk te vertalen is maar vooral wil zeggen dat ze buiten de gevestigde kaders vallen. Welke dat dan ook mogen zijn.

De term Art Brut (1948) was volgens de bedenker ervan, Jean Dubuffet (1901-1985), al tijdens zijn leven niet meer geheel van toepassing omdat de kunstenaars die hij aanvankelijk met de term aanduidde niet meer zouden bestaan. De echte zonderlingen die vanuit een psychische noodzaak zich slechts konden uitdrukken door hun werk, zouden door de komst van medicijnen en integratie in de maatschappij langzamerhand verdwijnen volgens hem. Termen als Outsider art (1972) en Art Cru, Art en Marge of Art Singulier zijn allemaal Post Art Brut pogingen om kunstenaars die buiten de gevestigde kunstwereld vallen toch een gemeenschappelijke noemer te geven.

'Oeil-Art', de naam van de collectie en het initiatief van Jean Louis Faravel omvat vooral werk van Franse en Belgische kunstenaars. Hij heeft niet alleen kleine verfijnde werken van Beatrice Elso, Joel Lorand, Jean-Christophe Humbert, Nicole Pessin, Eric Demelis en Mehrdad Rashidi maar ook monumentale schilderijen van Jean Francois Bottelier en de Duitse kunstenaar Thomas Schlimm, (11 werken van 210 x 60 cm geïnspireerd op het circus). Van elke kunstenaar heeft hij meerdere werken; soms wel 10 of meer.

Het is allemaal museumwaardig werk en het is dan ook jammer dat alleen de liefhebber hem weet te vinden buiten de tweejaarlijkse exposities die hij in zijn woonplaats Rives organiseert. Faravel is trots op zijn kunst en de kunstenaars die hij vertegenwoordigt. Hij had er zichtbaar plezier in om ons nog meer en nog meer te laten zien. Een grote selectie waarbij ik me nu al verheug die straks in Nederland te laten zien.

Het aantrekkelijke van het zoeken naar werk voor de Biënnale is wat mij betreft vooral het contact met de kunstenaars. In dit geval moesten we steeds aan Faravel naar de achtergrond van de kunstenaar vragen en het op deze manier helaas uit tweede hand vernemen. Indrukwekkend was het verhaal van de Belgische inmiddels overleden kunstenaars Martha Grunewaldt (1910 - 2008). Zij begon pas te tekenen toen zij 71 was na een leven vol ontberingen en hard werken. Haar grote liefde was de viool en nadat zij met haar jeugdliefde een tijdje rondgetrokken had als straatmuzikant en een dochter had gekregen, volgt voor haar een zwaar leven op een boerderij waarbij het haar niet langer vergunt was viool te spelen. Daarmee begint ze pas weer als ze bejaard is en bij haar dochter in Moeskroen woont. Ze speelt voor het open raam voor de kinderen die naar school gaan en wanneer die soms applaudisseren werpt ze een van haar vele honderden tekeningen naar buiten. Haar werk is aanvankelijk in kleurpotlood en doet wel denken aan het werk van Madge Gill. Later worden de kleuren veel sterker en de figuratie helderder. Te zien straks in Hengelo.

Mariette

Onze laatste etappe voerde naar 'La Maison de Mariette' in de buurt van Grenoble. In een wat wonderlijk betonnen torenhuis uitkijkend over een fraai berglandschap, bewaart Mariette haar 7000 handgemaakte poppen. Zij heeft haar woonhuis omgetoverd tot een 'Petit Musée' dat voor bezoekers open staat. Mariette komt uit een kunstenaarsgezin en haar 4 zussen zijn allemaal op een of andere manier in de kunst werkzaam.

Al vanaf jonge leeftijd was ze zeer geboeid door kerken en religie. Toen ze in 2007 begon met het maken van haar popjes waren de beelden van Maria, de heilige relikwieën en de ex-voto's rond het altaar haar eerste bron van inspiratie. De meeste van haar uit draad en met oude lapjes beklede figuurtjes zijn niet groter dan 25 centimeter en voornamelijk vrouwelijk. Bovendien lijden ze allemaal aan 'mal d'enfantement', een soort geboortepijn en zijn ze aan de voorzijde opengewerkt waardoor je in hun buik kunt kijken waarin het nieuwe leven al wacht. De meeste popjes zijn langs de muren gerangschikt, vaak rondom portretten van de moeder van Mariette die zij als een oermoeder vereerd. Er zijn ook wanden met zwarte figuurtjes die veel meer een voodoo-achtig karakter hebben. Verwijzingen naar religie, magie, en spiritualiteit zijn overal voelbaar.

In het privé gedeelte van haar huis gaat de expositie gewoon verder, hier en daar gemengd met beelden onder stolpen, kerkengelen en andere snuisterijen. Ondanks het zonnige weer buiten hangt er binnen een halfdonkere wat mystieke sfeer die alleen wordt doorbroken als de door Mariette vervaardigde maaltijd op tafel komt.

Er wordt gelachen en we maken grapjes en ik dank in gedachten mijn middelbare schooldocent Frans die mij destijds de liefde voor de taal bijbracht en waar ik op dit soort momenten de vruchten van pluk.

Het is moeilijk een keuze te maken uit de vaste opstellingen in het museum van Mariette. Maar dan komt ze zelf met een aantal wonderlijke kistjes gevuld met meerdere afgeknipte kindervlechtjes en witte kinderjurkjes waarop oude postzegels geborduurd zijn. Dit in combinatie met een paar van haar 7000 poppen moet een goed beeld van haar fascinatie kunnen geven besluiten we samen.

Nicole Pessin

Een van de zussen van Mariette blijkt Nicole Pessin te zijn, een zachtaardige, ietwat verlegen en zeer vriendelijk vrouw die pentekeningen maakt met behulp van een loep. Het werk is knap gemaakt, uiterst gedetailleerd en doet een beetje aan de prentkunst van rond 1900 denken. Het is elegant en sprookjesachtig tegelijk. Haar tekeningen hadden we de dag ervoor al uitgekozen bij Faravel en ik vroeg me af wat de drijfveer van de maakster zou kunnen zijn. Daar kwam ik gelukkig achter toen ik haar trof aan tafel bij haar zus Mariette.

Na een traumatisch huwelijk lijdt Nicole aan agorafobie en heeft ze zich terug getrokken in een wereld vol sprookjes en kinderverhalen. Ze heeft zich naar eigen zeggen definitief afgebogen van de lelijkheid van de wereld en leeft voortaan in haar eigen getekende wereld van 1001 nacht. Het was ons al opgevallen dat er ook vaak windmolens en schaatsters te zien waren en ze vertelde ons dan ook dat ze heel graag naar Nederland zou willen komen om de molens en slootjes in werkelijkheid te kunnen zien. Maar dat het in verband met haar straatvrees helaas wel altijd een wens zou blijven.

Ze vond het wel een enorm troostende gedachte dat haar werk nu in haar plaats naar Nederland zal reizen en daar gezien gaat worden.

Op de Art Brut Biënnale in Hengelo van 25 mei t/m 3 juni 2018.

Elvira van Eijl
Curator